

Μέλιαν. Καὶ δι' ἄσυχρονται τινες ὅτι εἶμαι ἄνευ θρησκείας, ἐγὼ ὅστις ἐπὶ τέλους θὰ γείνω σεβαστὸς ὡς ἅγιον λείψανον!

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1852 ἦλθε πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ ἀδελφός του Γουστάβος, ὅστις ἐπεθύμησε νὰ σφίξῃ τὴν χεῖρά του πρὸν ἀποθάνῃ. Ὁ βαρόνος ἠγάπα σφοδρῶς τὸν ἀδελφόν του καὶ οὐδέποτε ἠρνήθη νὰ προσέλθῃ εἰς ἀρωγὴν αὐτοῦ.

* Ἦτο θερμὸς καθολικός. Ἐλθὼν δὲ πρὸς τὸν ποιητὴν.

— Εἶνε λοιπὸν ἀληθὲς αὐτὸ τὸ ὁποῖον λέγουσαν παντοῦ; τὸν ἠρώτησε.

— Τί λέγουσαν παντοῦ; . . Ἀφεύκτως καμμίαν ἀνοησίαν.

— Λέγουσαν ὅτι ἔγινες εὐλαβής.

— Εἶνε ἀληθέστατον, φίλιτάτέ μου, εἶπεν ὁ ἀσθενὴς μετὰ κατανύξεως, καὶ καθ' ἑκάστην εἰς τὴν προσευχὴν μου παρακαλῶ τὸν Θεὸν νὰ σε φωτίσῃ εἰς καλλιτέρας πολιτικὰς δοξασίας.

* *

Τῷ 1855 πρὸς τὸν περιώνυμον ἱατρὸν Σλέσιγγερ ἐλθὼντα ὅπως τὸν ἴδῃ εἶπεν ὁ Ἄϊνε.

— Ὅταν τὸ ἄθλιον ἱσχυικὸν νεῦρον ἡσυχάζῃ, ἀμέσως τὰ ἄλλα ἐπωφελοῦνται τῆς ἡσυχίας του καὶ παραδίδονται εἰς χορὸν καταχθόνιον. Τὰ νεῦρά μου εἶνε φύσει τόσον παράδοξα, ὥστε ἂν ἦτο δυνατόν νὰ τὰ στείλω εἰς τὴν Ἐκθεσιν, θὰ ἐλάμβανον, βεβαίως, χρυσοῦν μετ' ἄλλιον.

* Ἄλλην τινὰ ἡμέραν ὠτοσκοπῶν τὸ στῆθος τοῦ ἀσθενοῦς ὁ ἱατρὸς τὸν ἠρώτησε.

— Εἰμπορεῖτε νὰ συρίζητε;

— Ἀλλοίμονον, ὄχι, οὐδ' αὐτὰς τὰς κωμωδίας τοῦ Σαρὶβ, ἀπεκρίνατο.

Αὐτὴν τὴν παραμονὴν τοῦ θανάτου του, πρὸς τινὰ φίλον του ἀγωνιωδῶς ζητοῦντα νὰ πληροφωρηθῇ ἂν συνδιηλλάγη πρὸς τὸν Θεόν, ὁ Ἄϊνε ἀπήντησεν ἐθύμως.

— Ἦσυχάσατε, φίλε μου. Ὁ Θεὸς θὰ μὲ συγχωρήσῃ—αὐτὸ εἶνε τὸ ἐπάγγελμά του.

* *

Τῇ 13 Φεβρουαρίου κατελήφθη ὑπὸ σπασμῶν καὶ ἐμέτων, καθ' ὧν οὐδὲν φάρμακον ἴσχυσε. Τὸ σῶμά του ἦτο τόσον συνειθισμένον εἰς τὰ ναρκοτικά, ὥστε ἡ μορφίνη εἰς μεγίστας δόσεις παρεχόμενη αὐτῷ δὲν ἴσχυσε νὰ τῷ ἐπενέγκῃ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἡσυχίαν. Οἱ ἔμμετοι ἐξηκολούθησαν τρεῖς κατὰ συνέχειαν ἡμέρας.

Προσεπάθησε νὰ γράψῃ νέαν διαθήκην· ἀλλ' ἀπὸ τῶν πρώτων γραμμῶν ἡ γραφὴ διεφύγε τῶν χειρῶν του. Ἠλπίζεν ἐν τούτοις, ὡς καὶ ἡ σύζυγός του ὅτι θὰ ἐξήρχετο νικητὴς ἐκ τῆς κρίσεως αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ φήμη διεδόθη ἀνὰ τοὺς Παρισίους ὅτι προσήγγιζεν ἡ καταστροφὴ, καὶ κατὰ πάσαν ὥραν τῆς ἡμέρας προσήρχοντο καὶ ἐνεγράφοντο εἰς τὴν θύραν του, καὶ ἐζητοῦντο πληροφορίας περὶ αὐτοῦ.

Τὴν νύκτα τῆς 16 Φεβρουαρίου, ὁ διδάκτωρ Γκρούβη, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῆς κυρίας Ἄϊνε, ἔστεισε τὴν κεφαλὴν του ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως καὶ εἰσήλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ ἀσθενοῦς. Ἐπλησίωσε πρὸς τὴν κλίνην του, ἠτένισεν αὐτὸν ἐν σιγῇ καὶ μετὰ τοσαύτης θλίψεως, ὥστε ὁ Ἄϊνε τὸν ἠρώτησε.

— Ὁ ἀποθάνω λοιπὸν;

* Ἦτον εὐσταθὴς τῆς φωνῆς του ὁ τόνος.

— Ναι, ἀπεκρίνατο ὁ ἱατρὸς—ἦλθεν ἡ ὥρα. Σὰς εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ σὰς τὸ εἶπω, καὶ φυλάττω τὴν ὑπόσχεσίν μου.

— Καλὰ, εἶπεν ἀτάραχος ὁ ἐπιθάνατος.

Καὶ ἄχρι τῆς ἐσχάτης στιγμῆς ἐτήρησε τὴν αὐτὴν τῆς ψυχῆς γαλήνην.

* Ἐξέπνευσε δὲ τὴν πνευπτικὴν τῆς πρώτης ὥραν τῇ 17 Φεβρουαρίου 1856.

*

* *

Ὁ ἱατρὸς Γκρούβη εἶπεν ὅτι οὐδέποτε εἶδε τοσοῦτον ὠραῖον πτώμα. Ὁ θάνατος μετὰ τῆς ἡσυχίας ἀπέδωκε τὴν καλλονὴν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ποιητοῦ, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς μορφῆς αὐτοῦ ληφθὲν ἐκμαγεῖον ἐτήρησεν αὐτὴν διὰ τὴν αἰωνιότητα.

Ὁ Ἄϊνε ἐτάφη ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῆς Μοντμάρτης.

Ταπεινὴ ἐπιτύμβιος πλάξ δεικνύει τὸν τόπον ὅπου κατετέθη τὸ λείψανον τοῦ ἀθανάτου ποιητοῦ. Ἐπὶ τῆς πλακῆς οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν, τὸ ὄνομα τοῦτο μόνον—**ΕΡΡΕΙΚΟΣ Ἄϊνε**.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἀκτινοβολεῖ ἐπὶ τῆς προμετωπίδος οἰκοδομήματος, ὅπερ ἀνίδρυσεν αὐτὸς οὗτος διὰ τῆς μεγαλοφυΐας του, καὶ ὅπερ ἀνυψοῖ καθ' ἑκάστην ὑψηλότερον ὁ ἀκαταπαύστως ἐπαυξάνων θαυμασμὸς ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου.

A. Π. Κ.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΝΗ

[Ἐκ τῶν τοῦ Σμᾶίλς].

Τὰ σπουδαιότατα ἀποτελέσματα ἐπιτυγχάνονται συνήθως δι' ἀπλουστᾶτων μέσων καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν κοινοτέρων προτερημάτων. Ὁ καθ' ἡμέραν βίος, πλήρης φροντίδων, ἀναγκῶν καὶ καθηκόντων, παρέχει πρὸς ἀπόκτησιν ἐμπειρίας ἀπείρους ευκαιρίας· καὶ αἱ πλέον πεπατημέναι ὁδοὶ παρέχουσιν εἰς τὸν ἀληθινὸν ἐργάτην εὐρὴν στάδιον πρὸς ἀσχολίαν καὶ πρὸς αὐτοβελτίωσιν. Ἡ ἀνθρωπίνη εὐζωία κεῖται εἰς τὸ τέλος τῆς παλαιᾶς καὶ γνωστῆς ὁδοῦ τῆς ἀρετῆς· οἱ δὲ ἐπιμόνως καὶ ἐν πνεύματι Κυρίου ἐργαζόμενοι ἀπολαμβάνουσι συνήθως καὶ πληρεστάτην ἐπιτυχίαν.

Πολλοὶ ἐμέμφθησαν τὴν τύχην ὡς τυφλὴν, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι ὑπερβαίνουσι κατὰ τοῦτο τὴν τύχην. Ὅσοι προσεκτικῶς παρατηροῦσι τὸν πρακτικὸν βίον θέλουσιν ἶδει ὅτι ἡ τύχη βοηθεῖ, ὡς ἐπὶ τὸ

πλείστον, τοὺς ἐργατικούς, ὡς καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ τὰ κύματα βοηθοῦσι συνήθως τοῦς ἐμπειροτέρους ναυτικούς. Τὰ κοινότερα προτερήματα, οἷα ἡ φρόνησις, ἡ προσοχὴ, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ ἐπιμονή, πολλάκις ὠφελοῦσι πρὸς ἐπιτεύξιν καὶ τῶν ὑψηλοτέρων ἀντικειμένων περὶ ὧν ἐρευνῶσιν οἱ ἄνθρωποι. Οὐδόλως ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο ἐξαισία τις εὐφυΐα, ἀλλὰ καὶ ἡ μάλλον ἀναμφισβήτητος διάνοια ἔχει ἀνάγκη τῶν κοινῶν τούτων προτερημάτων. Καὶ οἱ ἄριστοι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὀλίγην πίστιν εἶχον εἰς τὴν ὑπερφυᾶ δυνάμιν τῆς ἐξαισίας διανοίας, ἀλλὰ δὲν ἐνόμιζον δυνατὴν τὴν πρόοδον ἄνευ τῶν ταπεινοτέρων ἐκείνων προσόντων. Τινὲς δὲ περιέγραψαν τὴν εὐφυΐαν ὡς ἄριστον βαθμὸν κοινοῦ λογισμοῦ. Δικαιωμένοι τις διδάσκαλος καὶ πρύτανις ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς ὡς περὶ δυνάμεως ἐπιτεινούσης τοὺς πρὸς τὸ καλὸν ἀγῶνας. Ὁ Ἰωάννης Φόστερ ἔλεγεν ὅτι εἶνε ἡ δύναμις, δι' ἧς κατορθοῖ τις ν' ἀνάψῃ τὴν ἰδίαν ἐστίαν, καὶ ὁ Βυφφὼν ἐφρόνει ὅτι «ἡ εὐφυΐα ὑπομονὴ μόνον ἐστί».

Ὁ Νεύτων ἦτο βεβαίως ἐπιφανέστατος νοῦς, καὶ ὅμως μετριοφρόνης ἀπάντα εἰς τοὺς ἐρωτῶντας διὰ ποίαν μέσων ἐπραγματοποίησε τὰς θαυμασίας ἀνακαλύψεις, «ἀδιακόπως περὶ τούτων σκεπτόμενος». Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐξέφραζε τὴν περὶ μελέτης μέθοδον αὐτοῦ· «Ἀκαταπαύστως ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἀντικείμενον περὶ οὗ ἐρευνῶ, μέχρις ὅτου διαλυθῇ ἐν τῷ νῷ τὸ ἀσαφές τῆς αὐγῆς φῶς ὑπὸ τὴν ζωπρᾶν καὶ φωτεινὴν λάμψιν τῆς πλήρους γνώσεως». Μόνον διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς ἐπιμονῆς ἠδυνήθη ὁ Νεύτων ν' ἀποκτήσῃ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ὑπόληψιν· ἐμελέτα δὲ ἀδιακόπως, ἀλλάζων μόνον, χάριν ἀναπαύσεως, τὸ ἀντικείμενον τῆς σπουδῆς. ἔλεγε πρὸς τὸν δόκτορα Βέντλεϋ· «Ἐάν ποτε νῦτύχησα εἰς τὰς πρὸς τὸ δημόσιον ὑπηρεσίας, χάριν ὀφείλω διὰ τοῦτο τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ τῇ σκέψει». Καὶ ἕτερός τις βιβθύνους φιλόσοφος, ὁ Κέπλερ, ὁμιλῶν περὶ τῶν σπουδῶν καὶ τῶν προόδων αὐτοῦ, ἔλεγεν ὡς καὶ ὁ Βυργίλιος· «Fama mobilitate viget, vires acquirit e undo», διότι ἡ περὶ τῶν τοιούτων ἐπιμελής σκέψις ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς νέους λογισμούς, μέχρις ὅτου πάσα ἡ ἐμὴ διανοητικὴ δύναμις ἐμερίμνα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῶν ἐρευνῶν».

Τοσαῦτα ἀνέλπισα ἀποτελέσματα ἐπετεύχθησαν διὰ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ἐπιμονῆς, ὥστε πλείστοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες νομίζουσι τὴν εὐφυΐαν κοινότερον πλεονέκτημα παρ' ὅ,τι συνήθως φαίνεται. Ὁ Βολταίρος, μεταξὺ ἄλλων, ἐφρόνει ὅτι μᾶλλον μόνον διαφορὰ ἀποχωρίζει τὸν εὐφυᾶ ἀπὸ τῶν κοινοῦ νοῦς ἀνθρώπων. Ὁ Βεκαρίας διετίθετο ὅτι πᾶς τις δύναται νὰ γείνη ποιητὴς ἢ ρήτωρ, καὶ ὁ Ρεϋνόλδος ὅτι δύναται νὰ γείνη ζωγράφος ἢ γλύπτης. Ἐάν ἀληθῶς οὕτως ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ ἀπλοῦς Ἄγγλος ὁ ἐρωτῶν τὸν ἀδελ-

φὸν τοῦ διασήμου γλύπτου Κανόβα κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ «ἐν σκοπεύει νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐργασίαν», δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἄδικον. Ὁ Ἄων, ὁ Ἑλβέτιος καὶ ὁ Διδερὼ ἐφρόνουσιν ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος δύναται νὰ ἀριστεύσῃ καὶ ὅτι τὸ ὑπότινων κατορθούμενον ἤθελεν ἐξίσου κατορθωθῆναι ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἐν οὗτοι κατέβαλλον τὴν αὐτὴν ἐπιμέλειαν ἐν ὁμοίαις περιστάσεσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν πληρέστατα πρᾶδεχθῶμεν τὴν θαυμασίαν τῆς ἐργασίας δυνάμιν καὶ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι οἱ εὐφυέστεροι νόες ἦσαν συγχρόνως καὶ οἱ ἐργατικότεροι ἄνθρωποι, φανερὸν εἶνε οὐχ ἤττον, ὅτι καὶ ἡ δραστηριωτέρα ἐργασία δὲν ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ ἀνθρώπους ὅποιοι ἦσαν ὁ Σαικσπῆρος, ὁ Νεύτων, ὁ Βετόβεν ἢ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ἄνευ αὐτοφυῶν τινων προτερημάτων τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας.

Ὁ χημικὸς Δάλτων ἀπέκρουε τὴν ἀποδιδόμενὴν αὐτῷ ὀνομασίαν εὐφυΐας, λέγων ὅτι τὰ ἔργα τοῦ ἦσαν ἀπλᾶ ἀποτελέσματα ἐργασίας καὶ μελέτης. Ὁ Ἰωάννης Χούντερ ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ ὅτι· «Ὁ νοῦς μου ὁμοιάζει πρὸς κυψέλην, ἐν ἧ ἀταξία καὶ βομβισμὸς ἐπικρατοῦσι κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ πρᾶγματι εἶνε ἐν τάξει καὶ πλήρης ἐκλεκτῆς τροφῆς μετ' ἀδιακόπου ζήλου συλλεχθείσης». Ἀρκεῖ δὲ νὰ ρίψωμεν βλέμμα ἐπὶ τῶν βιογραφιῶν τῶν ἀρίστων ἐφευρετῶν, καλλιτεχνῶν, ἐπιστημόνων καὶ παντὸς εἶδους ἐργατῶν, ἵνα πισθῶμεν ὅτι ὀφείλουσιν οὗτοι τὴν ἐπιτυχίαν, κατὰ μέγα μέρος, εἰς ἀκάματον ἐργατικότητα καὶ ἐπιμέλειαν. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι μετέβαλλον τὸ πᾶν—καὶ τὸν καιρὸν εἰσέτι εἰς χρυσόν. Ὁ πρεσβύτερος Δισκρέλης ἐφρόνει ὅτι κύριος ὅρος τῆς ἐπιτυχίας εἶνε ἡ ἀκριβὴς γνώσις τοῦ ἀντικειμένου, ἢ δὲ γνώσις αὕτη ἀπαιτεῖ ἀδιάκοπον σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν. Διὸ ἀποδεδειγμένον εἶνε ὅτι ἡ πρόοδος τοῦ κόσμου ὀφείλεται μᾶλλον εἰς ἀνθρώπους κοινῆς διανοίας ἀλλ' ἀκαμάτου ἐπιμονῆς, ἢ εἰς ἐξαισίους νόας· μᾶλλον τοῖς προσηλωμένοις εἰς τὸ ἔργον, οἰουδήποτε καὶ ἂν ἦ, ἢ τοῖς ἐκ φύσεως διακεκοσμημένοις διὰ λαμπρῶν προτερημάτων. Οἱ ἄστατοι χαρακτηρῆς μένουσιν ὀπίσω τῶν ἐπιμελῶν, εἰσέτι δὲ καὶ τῶν βραδυνόων ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ βίου. «Chi va piano, va lontano e va lontano», λέγει ἰταλική τις παροιμία.

Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ κλονίσωμεν τὰς ἐργατικὰς δυνάμεις, διότι τούτου γενομένου, εὐκόλως νικᾷ τις εἰς τὸν ἀγῶνα. Καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἂς ἐπαναλαμβάνωμεν ἀδιακόπως ὅτι ἡ ἐργασία ἐπιφέρει καὶ τὴν εὐκολίαν. Καὶ ἡ ἀπλουστάτη τέχνη χρήζει ἐργασίας, καὶ τὰ μεγαλεῖτερα προσκόμματα δι' αὐτῆς ὑπερνικῶνται. Διὰ τῆς ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἐξασκήσεως τῶν ἐπιφανῶν, ἂν καὶ φυσικῶς μετρίων, διανοητικῶν δυνάμεων αὐτοῦ κατάρθωσεν ὁ Ροβέρτος Πῆλ νὰ γείνη τὸ ἀγλάισμα τοῦ ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου. Ὁ πατὴρ του ἠνάγκασεν αὐτὸν, ὅτε ἦτο παιδίον, νὰ ὁμιλᾷ

αὐτοσχεδίως ἐπὶ διαφορῶν ἀντικειμένων ἐκτὸς δὲ τούτου τὸν ἠνάγκαζε νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ἀπὸ μνήμης ὅσον ἠδύνατο τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασχῆς. Κατ' ἀρχὰς λίαν ἐδυσκολεύετο ὁ Ῥοβέρτος, ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ του τέλος ἐστέφη, διότι κατῶρθως τὴν ἐπανάληψιν ὀλοκλήρου τῆς διδασχῆς. Ὅσοι δὲ ἐθαύμασαν μετὰ ταῦτα τὴν μνημονικὴν δύναμιν καὶ τὴν προσοχὴν μεθ' ἧς ἐπολέμει κατὰ σειρὰν τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀντιπάλων, προτέρημα ὕπερ οὐδεὶς ἄλλος ὑπερέβη, δὲν ἐφαντάζοντο ὅτι ὤφειλε τὴν παράδοξον μνήμην ταύτην εἰς τὴν ἐξάσκησιν ἢν ἐπέβαλλεν αὐτῷ ὁ πατήρ.

Θαυμάσια ἀληθῶς ἀποτελέσματα δύναται νὰ ἐπιφέρει ἡ δραστηρία ἐπιμέλεια καὶ εἰς τὰ κοινότερα πράγματα· ἀπλουστάτη τέχνη φαίνεται ἡ ἐπὶ τῆς βαρβίτου μουσικῆ, καὶ ὅμως πόσον κόπον καὶ πόσῃν ὑπομονῇ ἀπαιτεῖ! Ὁ Γιαρδίνης ἔλεγε πρὸς νέον ἐρωτῶντα πόσον χρόνον δεῖται ἡ ἐκμάθησις τοῦ ὄργάνου τούτου· «δῶδεκα ὥρας τὴν ἡμέραν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη». Παροιμία τις λέγει· «διὰ τῆς ἐπιμελείας μανθάνει καὶ ἡ ἄρκτος τὸν χορὸν», αἱ δὲ δυστυχεῖς χορεύτριαι θυσιάζουσιν ὀλόκληρα ἔτη πρὸς ἐκμάθησιν τοῦ ἀνωφελοῦς ἔργου πρὶν ἀποκτήσῃ φήμην· ὅτε ἡ περιβόητος Ταλιόνη ἠτοιμάζετο διὰ τὴν ἐσπερινὴν παράστασιν, προσεγυμνάζετο ἐπὶ δύο ὥρας, ἔχουσα τὸν πατέρα διδάσκαλον, μετὰ τὰς ὁποίας ἐπιπτεν ἐντελῶς ἀναίσθητος καὶ ἐτίθετο εἰς λουτρόν ἵνα συνέλθῃ. Ἡ ἐλαφρότης καὶ ἡ εὐκνησία ἦν τοσοῦτον ἐθαύμαζον οἱ θεαταὶ διὰ τοιούτων θυσιῶν μόνον ἐκτῆθησαν.

Ἡ πρόδοσις ὅμως, ἔστω καὶ ἡ βραδαιοτέρα, βραδέως προβαίνει, διότι τὰ μεγάλα ἀποτελέσματα ἀπαιτοῦσι χρόνον· ἀνάγκη δὲ νὰ εὐχαριστηθῶμεν προβαίνοντες βῆμα πρὸς βῆμα μεταφορικῶς ὡς καὶ πραγματικῶς. Ὁ Δε-μαΐστρος λέγει ὅτι· «πρωτιστος ὅρος τῆς ἐπιτυχίας εἶνε ἡ τέχνη τοῦ περιμένειν». Πρέπει νὰ σπείρῃ τις ἵνα θερίσῃ, καὶ πολλάκις καὶ πολὺν καιρὸν νὰ περιμένῃ ἀκαύμενος εἰς τὴν μέλλουσαν καὶ ὑπομονητικὴν ἐλπίδα· διότι ὁ μᾶλλον ἄξιος ὑπομονῆς καρπὸς συνήθως βραδέως ὀριμάζει. «Ἀλλὰ, κατ' ἀνατολικὴν τινα παροιμίαν, ὁ χρόνος καὶ ἡ ὑπομονὴ μεταβάλλουσι τὸ φύλλον τῆς συκαμινέας εἰς μέταξαν».

Ἄλλ' ὅμως, ἵνα δυνηθῇ τις νὰ περιμένῃ μεθ' ὑπομονῆς, πρέπει νὰ ἐργάζεται εὐθύμως· ἡ εὐθυμία βοηθεῖ τὴν ἐργασίαν, διότι καθιστᾷ ὑποφερτὴν καὶ τὴν πλέον δυσάρεστον. Ἐπίσκοπός τις εἶπεν ὅτι· «ἡ εὐθυμία ἀντιπροσωπεύει τὰ ἐννέα δέκατα τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν», ἐπίσης δὲ ἀντιπροσωπεύει μετὰ τῆς ἐργατικότητος τὰ ἐννέα δέκατα τῆς πρακτικῆς φρονήσεως.

Ἀμφότερα εἰσὶ κύρια αἴτια τῆς ἐπιτυχίας καὶ τῆς εὐτυχίας, διότι ἡ βραδαιοτέρα ἴσως ἠδονὴ τοῦ βίου εὐρίσκειται εἰς τὴν εὐσυνείδητον, δραστηρίαν

καὶ εὐτακτον ἐργασίαν· ἐξ αὐτῆς προέρχονται ἄ-
πασαι αἱ ἀρεταί. Ὁ Σίδνεϋ Σμιθ κοπιᾷ ὡς ἐ-
φημέριος μικροῦ τινος χωρίου ἐν Ἰορκσάϊρ, ἀν
καὶ αἰσθανόμενος τὴν ἀξίαν του, ἐργάζετο εὐθύ-
μως ἔχων ἀπόφασιν νὰ μὴ παραπονήται. «Ἀπο-
φασισμένος εἰμι, ἔλεγε, νὰ προσκολληθῶ τῷ ἔργῳ
μου καὶ μετὰ ζήλου νὰ ἐκτελέσω αὐτὸ, διότι θε-
ωρῶ ἀνάξια τοῦ ἀνδρικοῦ χαρακτῆρος τὰ ἀδιά-
κοπα παράπονα κατὰ τῆς σκληρᾶς τύχης, τῆς ἀ-
δικίας ἢν ὑποφέρω, καὶ τὰ τοιαῦτα ληρήματα».

Προπάντων δὲ οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς ὄφελος τοῦ
κοινοῦ ἔχουσι ἀνάγκην ὑπομονῆς, διότι σπανίως
ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἄμεσον ἀμοιβὴν τῶν
κόπων. Οἱ ὑπ' αὐτῶν σπαρέντες σπόροι μένουσι
κεκρυμμένοι ὑπὸ τὴν χιόνα, καὶ πολλάκις κατα-
στρέφεται ὁ γεωργὸς πρὶν ἔλθῃ τὸ ἔαρ. Ὅταν ὁ
ἄνθρωπος χάνῃ τὴν ἐλπίδα, μεταβάλλεται καὶ ὁ
χαρακτήρ, διότι χάνει συγχρόνως καὶ τὴν δύ-
ναμιν τοῦ ἐργάζεσθαι. Ὁ ἱσραηλὸς τοῦ Κάρεϋ δια-
κρίνεται μετὰξὺ τῶν εὐθύμων ἐργαζομένων καὶ
μετὰ θάρρους πηγαζόντων ἐκ τῆς ἀκλονήτου ἐλ-
πίδος· κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Ἰνδίας διαμο-
νῆς του πολλάκις ἔτυχε νὰ κουράσῃ τρεῖς βοηθοὺς
τὴν ἡμέραν, ἐν ᾧ ὁ ἴδιος ἐζήτει ἀνάπαυσιν εἰς
τὴν ἀλλαγὴν ἐργασίας· ἠνώθη μετὰ δύο ἐπίσης
ἐργατικῶν ἀνδρῶν καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν
τριῶν φίλων λαμπρὸν σχολεῖον ἰδρύθη ἐν Σεραμ-
πόρ, δεκαεὶ ἀμᾶτι ἐμπορεία (comptoirs) ἐσυ-
στήθησαν καὶ ὠφέλιμος ἠθικὴ μεταβολὴ βαθμη-
δὸν ἐπῆλθεν εἰς τὰς Βρετανικὰς Ἰνδίας. Ὁ Κάρεϋ
ἦτο υἱὸς ὑποδηματοποιῦ καὶ οὐδέποτε ἤρ-
νήθη τὴν ταπεινὴν του καταγωγὴν· γευματίτας
ποτὲ παρά τῷ γενικῷ διοικητῇ ἤκουσεν ἀξιωμα-
τικόν τινα ἐρωτῶντα εἰς ἐπήκοον πολλῶν ἐὰν ὁ
Κάρεϋ δὲν ὑπῆρξεν ἄλλοτε ὑποδηματοποιός·—
«Ὅχι, κύριε, ἀμέσως ἀνέκραξεν ὁ Κάρεϋ, μόνον
ἐπισκευαστῆς παλαιῶν ὑποδημάτων». Χαρακτη-
ριστικὸν δὲ τῆς ἐπιμονῆς του ἀνέκδοτον εἶνε τὸ
ἔξις· παῖς ὢν ἔπεσεν ἐν ᾧ ἀνέβαινε εἰς δένδρον
καὶ ἔθραυσε τὸν πόδα· διέμεινε κληνῆρας ἐπὶ ἐ-
βδομάδας, ἀλλ' ἄμα ἀνέλαβε πρώτη φροντίς ὑπῆρ-
ξεν ἡ ἀνάβασις τοῦ δένδρου. Ὁ Κάρεϋ εἶχεν ἀ-
νάγκην τοιούτου ἀκατασχέτου θάρρους ἵνα ἐπι-
τύχῃ τοῦ μεγάλου σκοποῦ τῆς ζωῆς του, γενναί-
ως δὲ ἐξεπλήρωσεν αὐτόν.

Ὁ φιλόσοφος δόκτωρ Ἰούγκ ἐφρόνει ὅτι «ἕκα-
στος ἄνθρωπος δύναται νὰ ποιήσῃ ὅ,τι πρὸ αὐτοῦ
ἐποίησεν ἕτερος ἄνθρωπος». Οὐδέποτε δὲ ἐδίστα-
σεν ὁ ἴδιος νὰ ἐκτελέσῃ οἰονδήποτε ἔργον, οὔτι-
νος εἶχεν ἀποφασίσει τὴν ἐπιχειρήσιν. Διηγοῦνται
περὶ αὐτοῦ ὅτι τὴν πρώτην φοράν καθ' ἣν ἵππευ-
σεν, εἷς τῶν μετ' αὐτοῦ ἵππεων ὑπερῆδησεν ὑ-
ψηλὸν φραγμόν· ὁ Ἰούγκ ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ τὸ
παράδειγμα, ἀλλ' ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ἵππου· σιωπη-
λῶς ἠγέρθη καὶ ἐπανάλαβε τὴν δοκιμὴν πίπτων
μόνον ἐπὶ τοῦ λαίμου τοῦ ἵππου· ἡ δὲ τρίτη ἀ-
πόπειρα πληρέστατα ἐπέτυχεν.

Γνωστή εἶνε ἡ ἱστορία τοῦ Τατάρου Τιμοῦρ, ὅστις ἔλαβε παρὰ ἀρχῆνης παράδειγμα ἐπιμονῆς ἐν δειναῖς περιστάσεσιν. Οὐχ ἤττον διδακτικὸν εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀναφερόμενον συμβάν τοῦ Ἀμερικανοῦ ὀρνιθολόγου Ὠδύβον. «Δυστύχημά τι, λέγει, ὅπερ συνέβη εἰς διακοσίας ἰχνογραφίας μου, παρ' ὀλίγον ἑματιῶνε τὰς ὀρνιθολογικάς μου ἐρεῦνας· θέλω διηγηθῆ αὐτὸ μόνον ἵνα ἀποδείξω πόσον δύναται ὁ ἐνθουσιασμός—δι' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος πρέπει νὰ ὀνομάσω τὴν ἐπιμονὴν μου— νὰ ἐνθαρρῶνῃ τὸν ψυτιδιόφην κατὰ τὰς θλιβεωτέρως δυσχερεῖας. Ἀνεχώρησα ἐκ χωρίου παρὰ τῷ ποταμῷ Ὀχίῳ, ὅπου διέμενον, ἵνα μεταβῶ δι' ὑποθέσεις εἰς Φιλαδέλφειαν· ἐπεθεώρησα πρὶν ἀναχωρῆσω τὰς ἰχνογραφίας, τὰς ἔθεσα ἐντός ζυλίου κιβωτίου καὶ τὰς ἐνεπιστεύθην εἰς φίλον μετὰ πολλῶν συστάσεων. Ἡ ἀπουσία μου παρετάθη ἐπὶ μῆνας· ὅτε δὲ ἐπανῆλθον καὶ εὐφράνθην ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ, ἐζήτησα τὸ κιβώτιον τὸ περιέχον τὸν θησαυρόν μου. Μοι ἐδόθη, ἠνοίχθη καὶ. . . οἶμοι! ζεύγος μυῶν εἶχεν ἀναθρέψῃ ὀλόκληρον οἰκογένειαν ἐπὶ τῶν ἰχνογραφιῶν μου καὶ καταστήσει τὰς εἰκόνας χιλίων πτηνῶν ἐντελῶς ἀχρήστους! Τοσαύτη ἐγένετο ἡ ταραχὴ μου καὶ τὸ αἷμα τοσοῦτον αἰφνιδίως ἀνέβη εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ὥστε ἔμεινα σχεδὸν ἀνίσθητος ἐπ' ἡμέρας τινάς· ἡ κρασίς μου ὅμως ἐνίκησεν, ἐπανελάθον τὰς δυνάμεις καὶ συγχρόνως τὴν εὐθυμίαν· τότε λαβὼν καὶ αὐτὴν τὸ ὄπλον, τὸ χαρτοφυλάκιον καὶ τοὺς χρωστήρας, μετέβην εἰς τὰ δάση, ὡς καὶ πρότερον εὐθυμος, αἰσθανόμενος ὅτι ἠδυνάμην καλλιτέρας ἰχνογραφίας νὰ ποιήσω.» Ἐν διαστήματι δὲ τριῶν ἐτῶν ἀνεπλήρωσα εὐτυχῶς τὰς ὑπὸ τῶν μυῶν κατεστραμμένας εἰκόνας».

Περὶ τῶν εἶνε νὰ ἀναφέρωμεν ἐκ νέου τὴν γνωστὴν καὶ τυχαίαν καταστροφὴν τῶν ἔργων τοῦ σιρ Ἰσάκ Νεύτων ὑπὸ τοῦ μικροῦ κυνός Ἀδάμαντος, ὅστις ἀνέτρεψεν ἐπὶ τῶν χαρτίων ἀναμμένον κηρίον, καταστρέφων τοιοῦτοτρόπως πολλῶν ἐτῶν κόπους καὶ μελέτας· φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἀπώλεια αὕτη, σπουδαίως ἐπηρεάσει τὴν υἱεὶαν τοῦ φιλοσόφου, ἂν καὶ τοσοῦτον ἐπιστικῶς μετεχειρίσθη τὸν ἀκούσιον αἴτιον τοῦ δυστυχήματος. Ὁμοίαν περίπτωσιν τύχην ἔλαβε τὸ σύγγραμμα τοῦ Κάρλαυλ περὶ τῆς «Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως»· ἐδάνεισε τὸ χειρόγραφον εἰς φίλον πρὸς ἀνάγνωσιν, οὗτος δὲ τὸ ἀφῆκε τυχαίως κατὰ γῆς εἰς τὴν αἴθουσαν, καὶ ὅτε ὁ συγγραφεὺς τὸ ἐζήτησε πρὸς τύπωσιν, ἀνεκαλύφθη ὅτι ἡ ὑπηρετρία, νομιζουσα τὸ χαρτίον ἄχρηστον, εἶχεν ἀνάψει δι' αὐτοῦ τὴν ἐστίαν. Εὐκόλως φαντάζεται τις τὴν ἀπελπισίαν τοῦ Κάρλαυλ, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ ἐκ νέου τὸ πόνημα· οὐδεμίαν βοήθειαν εἶχεν, ἔπραξε δὲ νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην του γεγονότα, ἰδέας, ἐκφράσεις ἄς πρὸ πολλοῦ εἶχε λησμονήσει. Ἡ πρῶτη συγγραφή ἐγένετο ἔργον εὐχαριστήσεως διὰ τὸν Κάρλαυλ, ἡ δὲ δευτέρα, ἔργον λύπης

καὶ ἀπιστεύτων κόπων, ὥστε θαυμαστὴν ἀληθῶς ἐπιμονὴν ἀνέδειξεν ὁ ἱστοριογράφος.

Ὁ κόμης Βυφῶν εἶχεν ἴσως ἐκυτόν ὑπ' ὄψιν ὅτε ἔλεγεν ὅτι· «ἡ εὐφυΐα ἐστὶ μονοῦ ἐπιμονῆς», διότι κατὰ τὴν νεότητά του βραδέως ὡς νέος μετρίως διανοίας. Ὁ νοῦς του ἐθροεζέτο ὡς νέος καὶ βραδέως ἐχρησιμοποίησε τὰς γνώσεις· ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐκ φύσεως νωθὸς, καὶ ἱκανὴν περιουσίαν εἶχεν, ἅπαντες ἐνόμιζον ὅτι ἤθελε παραδοῦθαι εἰς ἡδονῶν ἀπόλαυσιν· ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, νέος ἔτι ὦν, ἀπεφάσισε νὰ στερηθῆται τῶν τέρψεων καὶ νὰ ἀφιερῶθαι εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν αὐτοβελτίωσιν. Θεωρῶν τὸν καιρὸν ὡς θησαυρὸν ὠρισμένης διαρκείας, ἐπειδὴ κατηνάτισκεν πολλὰς ὥρας τῆς πρωίας μένων κληνῆρης, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαχθῆ τῆς ἕξως ταύτης· προσεπάθησεν ἐπίτινα καιρὸν νὰ νικήσῃ τὴν νωθότητα, ἀλλ' εἰς μάτην· τότε ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τοῦ ὑπρέτου Ἰωσήφ, ὑποσχεθεὶς ἀμοιβὴν ἐνὸς λουδοβικείου ὀσάκις ἤθελε κατορθώσῃ ὁ Ἰωσήφ νὰ τὸν ἐκβάλῃ τῆς κλίνης πρὸ τῆς ἕκτης πρωϊνῆς ὥρας. Κατ' ἀρχὰς ὁ Βυφῶν ἤρνετο νὰ ἐγερθῆ ἐπὶ προσφάσει ὅτι ἔπασχεν, ἢ ὑβρίζε τὸν ὑπρέτην διὰ τὴν ἐνόχλησιν. ἀλλ' ἐγειρόμενος ἀργὰ, οὐ μόνον οὐδὲν ἐδίδε τῷ Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ παρεπονείτο διότι δὲν ἐξετέλει ἐκεῖνος τὰς διαταγὰς. Τέλος ὁ Ἰωσήφ ἀπεφάσισε νὰ κερῆσῃ τὸ λουδοβικεῖον, καὶ ἠνάγκασεν ἕκτοτε βιασίως τὸν κύριόν του νὰ ἐγερθῆ· ἔτυχεν ὅμως ἡμέρα καθ' ἣν ὁ κόμης πικρὰ ποτὲ δύσκολος ὑπῆρξε, καὶ ὁ Ἰωσήφ ἠναγκάσθη ὅπως τὸν ἐκδιᾶσῃ νὰ χύσῃ ἐντὸς τῆς κλίνης ἀγγεῖον πλήρες παγωμένου ὕδατος. Διὰ τοιούτων σκληρῶν μέσων ἠδυνήθη τέλος ὁ Βυφῶν νὰ κατανηκῆσθαι τὴν φύσιν του· ἔλεγε δὲ ὅτι ὀφείλει τῷ Ἰωσήφ τρεῖς ἢ τέσσαρας τόμους τῆς «Φυσικῆς ἱστορίας του».

Κατὰ τὸ διάστημα τεσσαράκοντα ἐτῶν ὁ Βυφῶν εἰργάσθη καθ' ἑκάστην ἀπὸ τῆς ἐνάτης τῆς πρωίας μέχρι τῆς δευτέρας, πάλιν κατὰ τὴν ἔσπεραν ἀπὸ τῆς πέμπτης μέχρι τῆς ἐνάτης· Τοσοῦτον τακτικῶς καὶ ἐπιμελῶς εἰργάζετο ὥστε ὁ βιογράφος του λέγει· «Ἡ ἐργασία ἐγένετο ἀνάγκη ἢ δὲ μελέτη ἦτο δι' αὐτὸν ἡ τέρψις τῆς ζωῆς». Δίαν εὐσυνειδήτως ἐργαζόμενος, προσεπάθει νὰ ἐκφράσῃ ὅσον ἐνεστι κομψῶς τὰς σκέψεις. οὐδέποτε ἐβαρύνθη διορθῶνων τὰ συγγραμμάτα του εἰς τρόπον ὡς τὸ ὕψος του εἶνε σχεδὸν τέλειον. Ἐνδεκάκις ἐγράψε τὰς «Ἐποχὰς τῆς φύσεως» πρὶν μείνῃ εὐχαριστημένος, ἂν καὶ ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη εἶχε μελετήσει περὶ τοῦ ἔργου. Τὴν μεγαλειτέραν τάξιν ἐτήρει εἰς ἀπάσας τὰς ὑποθέσεις καὶ πολλάκις ἔλεγεν ὅτι· «ἡ εὐφυΐα ἄνευ τάξεως ἐλαττοῦται κατὰ τὰ τρία τέταρτα». Ἡ ἐπιτυχία του ὡς συγγραφεὺς ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἐπιμονὴν καὶ δραστηρίαν ἐπιμέλειάν του. «Ὁ Βυφῶν, λέγει ἡ κ. Νέκερ, πεπεισμένος ὦν ὅτι ἡ εὐφυΐα συνίσταται εἰς βαθεῖαν προσοχὴν προσηλωμένην ἐπὶ ἰδιαίτερου τινὸς ἀντικειμένου, ἔλεγεν

ὅτι ἠσθάνετο ἐαυτὸν ἐντελῶς βεβαρημένον ὅτε ἔγραψε τὰ πρῶτα συγγράμματα, ἀλλ' ὅμως ἐπέμεινε καὶ ἐξηκολούησεν ἐπιθεωρῶν καὶ διορθῶν, μέχρις ὅτου ἔφερε τὰ ἔργα του εἰς σχετικὴν τελειότητα· καὶ τέλος ἠσθάνετο εὐχαρίστησιν ἀντὶ κόπου τοιοῦτοτρόπως ἐργαζόμενος». Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Βυρβὼν δεινῶς ἔπασχεν ἐνῶ τοσοῦτον ἐπιμελῶς ἐνησχολεῖτο. Διδακτικώτατον ὑπῆρξεν, ὡς πρὸς τὴν καρτερίαν, τὸ στάδιον τοῦ σιρ Βάλτερ Σκῶτ· ἡ θαυμασία ἐργατικὴ αὐτοῦ δύναμις ἐκानονίσθη παρὰ δικηγόρῳ τινὶ οὐτινος ἦτο γραφεύς. Ἡ μονότονος τῆς ἡμέρας ἀσχολία ἀπεδείκνυε τερπνοτέραν τὴν ἐσπερινὴν ἐλευθερίαν, διότι ἠδύνατο τότε νὰ ἀναγινώσκη καὶ νὰ μελετᾷ ἀνέτως· ὁ ἴδιος δὲ ἀπέδιδε μετὰ ταῦτα τὴν κανονικὴν ἐργατικότητά του, τῆς ὁποίας συνήθως στεροῦνται οἱ συγγραφεῖς, εἰς τὴν τακτικὴν τοῦ γραφείου ἐργασίαν. Φειδωλῶς ἐπληρώνετο, ἀλλ' ἐνίοτε κατῴρθησε νὰ ἀντιγράψῃ μέχρι 120 σελίδων ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὥρων, διὰ τὰς ὁποίας ἐλάμβανεν 1 1/2 περίπου λίραν' ἐκ τῶν χρημάτων δὲ τούτων ἠγόραζε βιβλία, ἅτινα ἄλλως δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ.

Καὶ ἀφοῦ ἀπέκτησε δόξαν καὶ πλοῦτον ἐσεμνύετο ὁ Σκῶτ ἐπὶ τῷ πρακτικῷ νῷ, σκόπτων ἐκείνους ἐκ τῶν ποιητῶν ὅσοι διατείνονται ὅτι ἡ εὐφυΐα καὶ αἱ βιωτικαὶ ἐνασχολήσεις εἰσὶν ἀσυμβίβαστοι. Ἐφρόνει ἀπ' ἐναντίας ὅτι τακτικὴ ἐνασχόλησις εἰς πρακτικὰ ἔργα βοηθεῖ τὴν ἐνεργειαν τῶν ἀνωτέρων διανοητικῶν δυνάμεων. Γενόμενος γραμματεὺς τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τοῦ Ἐδιμβούργου, εἰργάζετο μόνον κατὰ τὰς ἐωθινὰς ὥρας εἰς φιλολογικὰ ἔργα, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς ἡμέρας διήρχετο εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐπρέσβευε τὴν ἀρχὴν ὅτι ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ οὐχὶ διὰ τῆς φιλολογίας. Ἡ ἀκριβεία ἦτο κύριον αὐτοῦ προτέρημα· κανόνα εἶχε ν' ἀπαντᾷ αὐθημερὸν εἰς ὅσας ἔλαβεν ἐπιστολάς, ἐκτὸς ἐὰν ἐδέοντο πληροφορίας καὶ συζητήσεως. Εἶθιζε νὰ ἐγείρηται ἀνὰ τὰς πέντε καὶ ἤναπτεν ὁ ἴδιος τὴν ἐστίαν· ἐνεδύσε μετὰ ταῦτα προσεκτικῶς καὶ περὶ τὰς ἑξ' ἐκάθητο εἰς τὸ γραφεῖον ἔχων ἐν τάξει τὰ χαρτῖα, τὰ ἀναγκαῖα βιβλία καὶ πλησίον του εὐνοούμενον κύνα. Τοιοῦτοτρόπως εἶχε τελειώσει τὴν φιλολογικὴν ἐργασίαν κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν, ὅτε συνηροῖζετο ἡ οἰκογένεια διὰ νὰ προγευθῇ. Ἀλλὰ μ' ὄλην τὴν ἀκάματον ἐργατικότητα καὶ τὴν βθεταὴν παιδείαν, ἀποτελέσματα κόπων πολλῶν ἐτῶν, ὁ Σκῶτ ὠμίλει πάντοτε μετὰ μεγίστης μετριοφροσύνης περὶ τῶν δυνάμεών του· ἔτυχε νὰ εἴπῃ «Καθ' ὅλον τὸ στάδιόν μου ἀδιακόπως ἐδυσκολεύθη ἕνεκα τῆς ἀμαθείας μου».

Τοιαύτη ἡ ἀληθινὴ σοφία καὶ ἡ μετριοφροσύνη, διότι ὁ πράγματι πεπαιδευμένος ἄνθρωπος οὐδέποτε κομπάζει ἐπὶ παιδείᾳ. Ὁ ἐπιτόλαιος ἄνθρωπος διὰ διαφόρων γνώσεων ἀλειμμένος, ἀλλ'

οὐδεμίαν κατὰ βάθος γνωρίζων, δύναται νὰ ἔχη οἴησιν, ἀλλ' ὁ σοφὸς ταπεινῶς ὁμολογεῖ ὅτι «γνωρίζει μόνον τὴν ἄγνοιαν αὐτοῦ», ἢ κατὰ τὸν Νεύτωνα ὅτι «ἐσύναξε κογχύλια τινὰ ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐν ᾧ κεῖται ἀνεξερεύνητος εἰσέτι ἐνώπιόν του ὁ ὠκεανὸς τῆς ἀληθείας».

Καὶ ἄλλοι ὑποδεέστεροι συγγραφεῖς ἐπίσης διακρίθησαν ἐπὶ ὑπομονῇ καὶ καρτερίᾳ· ὁ Ἰωάννης Βρίτων, ὁ συγγραφεὺς πολλῶν ἀξιολόγων περὶ ἀρχιτεκτονικῆς ἔργων, ἐγεννήθη εἰς πτωχὴν καλύβην. Ὁ πατήρ του χρηματίσας ἀρτοποιὸς ἐπτώχυσσε, καὶ ἕνεκα τούτου ἐγένετο παράφρων, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Βρίτων ἦτο βρέφος εἰσέτι. Τὸ παιδίον ὀλίγην ἐκπαίδευσιν ἔλαβεν, ἀλλὰ πλεῖστα ὅσα ἀνήθικα παραδείγματα, τὰ ὁποῖα εὐτυχῶς οὐδόλως ἐπηρεάσαν αὐτόν. Μετ' ὀλίγον εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν οἰνοπώλου τινὸς θεῖου του, καὶ ἐπὶ πενταετίαν σκληρῶς εἰργάσθη· τέλος ἐχαλαρώθη ἡ υγεία του καὶ ὁ θεῖος τὸν ἀπέβαλε· τὸ δυστυχὲς παιδίον ἔμεινεν ἄνευ προστασίας ἢ σκέπης, ἔχων ὡς μόνην περιουσίαν δύο λίρας μισθὸν τῆς πενταετοῦς ὑπηρεσίας. Διὸ δεινῶς ὑπέφερε κατὰ τὰ ἐπόμενα ἑπτὰ ἔτη καὶ πολλὰς τάλαιπωρίας ὑπέστη. «Ἄλλ' ὅμως, λέγει, ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του, εἶχον τὴν μελέτην ὡς παρηγορίαν καὶ πολυλάκις ἠναγκάσθη νὰ διαμείνω σπουδάζων ἐν τῇ κλίνῃ μὴ ἔχων τὰ μέσα νὰ θερμαινῶμαι κατ' ἄλλον τρόπον». Ἀφῆκε τὸ Λονδίνον ἐλπίζων νὰ εὑρῇ πόρον ζωῆς ἀλλαγῆ ἀλλ' εἰς μάτην· μετ' οὗ πολὺ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μητρόπολιν ὑπὲρ ποτε ἐνδεής· τέλος κατῴρθησε νὰ λάβῃ ἐργασίαν εἰς τι οἰνοπωλεῖον τοῦ Λονδίνου, καθῆκον ἔχων νὰ διαμείνῃ ἐντὸς τοῦ ὑπογείου ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ὥρας τῆς πρωίας μέχρι τῆς ἐνδεκάτης τῆς νυκτός. Ὁ ἐν τῷ σκότει φυλακισμῶς καὶ ἡ ἐπίπονος ἐργασία ἐκ νέου ἔβλαψαν τὴν υγείαν του· τότε μετέβη παρὰ δικηγόρῳ τινὶ, μισθὸν λαμβάνων δεκαπέντε σελίνια τὴν ἐβδομάδα, διότι εἶχε κατορθώσει ἂν καὶ ἄνευ βοηθείας νὰ γείνη καλλιγράφος. Κατὰ δὲ τὰς ἐλευθέρας ὥρας μετέβαινε εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα ἀναγινώσκων ἐκ διαλειμμάτων βιβλία, ἅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀγοράσῃ· ἀπείρους δὲ γνώσεις ἀπέκτησεν οὕτως. Ἐξηκολούησεν τὴν αὐτὴν ζωὴν ἐργαζόμενος καὶ σπουδάζων μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδῶδου ἔτους τῆς ἡλικίας του· τότε ἤρχισεν συγγράφων καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατὰ τὸ διάστημα πεντήκοντα πέντε ἐτῶν ὁ Βρίτων ἐνησχολήθη εἰς φιλολογικὰ ἔργα δημοσιεύσας 87 ποιήματα, ἐξ ὧν τὸ σπουδαιότερον εἶνε «Αἱ ἀρχαῖότητες τῆς Ἀγγλίας» εἰς δεκατέσσαρας τόμους, ἔργον ἀληθῶς λαμπρὸν καὶ τὸ καλλίτερον μνημεῖον τῆς ἀκαμάτου ἐργατικότητος τοῦ Ἰωάννου Βρίτων.

Ὁ Βολταῖρος εἶπεν· «Ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι ἐκπαιδεύονται, ἐπὶ τοσοῦτον γίνονται καὶ ἐλεύθεροι».